

Ікалюк Л. М.,
кандидат філологічних наук,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВИГУКИ-ПЕЙОРАТИВИ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У контексті національних взаємозв'язків помітно виділяється міжкультурна комунікація як предмет наукового дослідження. Міжкультурна комунікація – явище перетину ХХ-ХХІ ст., хоча проблеми, які вона розглядає, існують, на нашу думку, з прадавніх часів, а саме – з моменту виникнення у людини бажання (добровільного чи вимушеного) змінювати своє місце проживання.

Відповідно, питання міжкультурної комунікації на теренах Британських островів є актуальним щонайменше 16 століть, починаючи літочислення з V ст. н. е., коли германські племена ступили на їхню землю і цим самим дали початок змінам не тільки в системі суспільного ладу, але й в основному засобі комунікації – мові. Проте, суттєвих змін англійська мова зазнала не у давньоанглійському періоді, а в середньоанглійському (СА), який починається з нормандського завоювання в XI ст. і закінчується появою книгодрукування в Британії у XV ст. З приходом норманів англійська мова попадає під карколомний вплив французької мови, що й досі відчувається на всіх її рівнях, зокрема, лексичному. Серед лексико-граматичних одиниць, де відбулися істотні зміни, виділяємо вигуки, які є свого роду мовними універсаліями, притаманними будь-якій мові будь-якого періоду.

Актуальність нашого дослідження визначається загальною спрямованістю філологічних студій на комплексне вивчення мовних конструкцій у поєднанні структурного і функціонально-семантичного аспектів. Актуальність обраної теми зумовлена також необхідністю проведення системних досліджень засобів вираження інтер'єктивності в синхронно-діахронній площині, зокрема вигуків як автономних комунікативних актів.

Мета представленої розвідки – виокремлення мовних засобів вираження інтер'єктивності, встановлення джерел їхнього походження та функціонально-семантична характеристика вигуків-пейоративів в СА мові. Ми звернулися власне до цього періоду розвитку англійської мови, оскільки дослідження вигуків здебільшого здійснюється мовознавцями в синхронній площині, а динаміка становлення цього мовного явища залишається поза їхньою увагою, незважаючи на те, що СА мова та СА тексти постійно знаходяться у фокусі дослідження.

Мета передбачає розв'язання таких завдань: виокремити мовні засоби вираження вигуків у середньоанглійській мові, проаналізувати джерела їхнього походження та виокремити комунікативно-прагматичні функції СА вигуків-пейоративів.

Основи вивчення інтер'єктивних мовних одиниць заклали як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти, серед них: О. Потебня, О. Пешковський, О. Шахматов,

Л. Щерба, В. Виноградов, Р. Якобсон, О. Кубрякова, О. Германович, Ш. Баллі, Ж. Вандрієс, А. Вежбицька, С. Грінбаум, О. Єсперсен, Дж. Ліч, Г. Пауль та ін.

Вигук, попри те, що віддавна є об'єктом дослідження, так і не здобув визначений статус у граматичній системі мови: його або вважають, або не вважають окремою частиною мови. Першу точку, зокрема, підтримують Ф. Амека, А. Вежбицька, Д. Улкінс, Ч. Стівенсон, І. Шевченко та ін. Другу – латинські граматисти, та лінгвісти XIX ст., Е. Сапір, Е. Гоффман, Р. Траск та ін. [13, 40].

Разом з тим, вчені погоджуються, що вигуки – контекстуально-обумовлені, спричиняючи цим їхнє відмінне тлумачення у різних контекстах. Залежно від контексту один і той самий вигук може реалізувати діаметрально протилежну конотацію. Наприклад, СА вигук *a ha!* може виражати як жвавий інтерес, здивування, так і критичне ставлення. Так, у прикладі “*Nay, therof spak I naught, a ha!*” *quod she* (Chaucer_TC) за допомогою вигуку *a ha!* висловлюється критичне ставлення, а от в *A ha! by god, I haue my tale ageyn* (Chaucer_CT.WB.) вигук *a ha!* виражає жвавий інтерес.

Звідси вигуки можуть передавати як приємні (здивування, радість, захоплення, задоволення, похвалу і т.д.), так і неприємні емоції (гнів, роздратування, сум, відчай, глузування, огиду, страх і т.д.). Крім того, один і той самий вигук може мати різне значення, зважаючи на його етимологію. Так, ранньоновоанглійський вигук *lo* вживається як для передачі горя, здивування, радості, так і для привертання уваги. У першому випадку він походить від давньоанглійського вигуку *la*, у другому – від дієслова “дивитися” [7, 68].

Визначаючи функції будь-якого акту як комунікативну, апелятивну, поетичну, експресивну, фатичну й метамовну [8, 203], Р. Якобсон звертає увагу на здатність вигуків виконувати експресивну функцію, вказуючи, що вигуки репрезентують суто емотивний шар мови: “Вони відрізняються від засобів реферативної мови як за своєю звуковою подобою (особливі звукосполучення і навіть звуки, які не зустрічаються в інших словах), так і синтаксичною роллю (вони є не членами, а еквівалентами речень)” [8, 198]. У схожому ракурсі розглядає вигуки Р. Траск, стверджуючи, що вигук – “лексична одиниця чи фраза, яка служить для вираження емоції і типово не входять у жодну синтаксичну структуру” [12, 144]. Це дає підстави вважати вигуки автономними одиницями.

Так, промовивши *gramerci!* (дякую!), середньоанглійський мовець був впевнений, що його співрозмовник безумовно зрозуміє, що він висловлює вдячність. Тут варто згадати Б. Рассела, який стверджує, що вигук – звук, що виражає емоцію [див. 4]. Він проводить паралель між стогоном пацієнта перед відвідуванням зубного лікаря і його стогоном як реакцію на запитання лікаря, чи у нього щось болить. У першому випадку стогін не несе ніякого інформативного навантаження, у другому – це самостійне повідомлення.

Тотожну думку висловлює Ч. Стівенсон [5, 129]: “вигуки, які є частиною мови і мають емотивне значення, схожі на зітхання, крики, стоги у тому, що вони можуть використовуватися практично з тією ж метою – “дати волю” емоціям”. “Чистими знаками емоції” називає їх Н. Шведова [6, 87]. На думку

Д. Уілкінса, вигуки – це загальноприйняті лексичні форми, які, як правило, самостійно формують висловлювання; не утворюють конструкції з іншими лексичними класами; є типово мономорфемними; і звичайно не пов'язуються з флексіями та афіксами [14, 124]. Тоді як І. Шевченко визначає вигук як частину мови, що “сигналізує емоційний стан мовця, не називаючи його” [7, 67]. Отже, вигуки – це автономні лексико-граматичні одиниці, які служать для вираження емоційних реакцій адресанта на навколишню дійсність.

Традиційно за походженням вигуки поділяються на первинні (непохідні) і вторинні (похідні). За Ф. Амекою, первинні вигуки – слова, які не можуть вживатися в іншому значенні, окрім як вигуку. А вторинні вигуки – “слова, які мають самостійне семантичне значення, але які можуть вживатися як окремі висловлення для вираження розумового ставлення або стану” [9, 111]. Звідси, вторинні вигуки раніше були повнозначними словами чи словосполученнями, але згодом втратили своє предметно-логічне значення і почали використовуватися як самостійні одиниці. Первинні вигуки, як правило, є короткими однослівними емоційними викриками.

Матеріалом нашого дослідження слугував словник середньоанглійської мови “Middle English Dictionary” (електронний словник вільного користування), з якого методом суцільної вибірки було вилучено 153 первинних і вторинних СА вигуків.

Згідно з отриманими даними джерелами походження СА вигуків були давньоанглійська, давньофранцузька, давньоскандинавська, латинська, середньовічна латинська, кельтська, шотландська гельська, ірландська гельська, середньонідерландська, давньоісландська й англо-французька мови. Крім того частина СА вигуків є звуконаслідувальними. Наведемо декілька прикладів:

- давньоанглійська мова

ha ha! – передавав здивування або звук сміху, також міг вживатися для відлякування тварин, наприклад:

“Ha, ha!” quod he, “for Cristes passioun, This millere hadde a sharp conclusioun Vpon his argument of herbergage!” (Chaucer_CT.)

tord! – лайливий вигук, наприклад:

Weme! tord! What speke ye here in myn eeres? (Towneley Pl.)

- давньофранцузька мова

alas! – для вираження жалю, суму, сорому, наприклад:

Alas! hit is shame that evir ye were made knyght (Malory Wks.)

je-vous-di! – вживався з метою підсилення твердження, наприклад:

O, Thomas, Ie vous dy, Thomas, Thomas! This maketh the feend (Chaucer_CT.)

- давньоскандинавська

ille hail! – вигук прокляття, наприклад:

Il hail, by god, Aleyn, thow is a fonne! (Chaucer_CT.)

whir! – використовувався з метою підганяння, наприклад:

I say, “tyr!” ... “skyp ouer the plane!” ... “Tup,” I say, “whyr!” (Towneley Pl.)

- латинська

vah! – для вираження спонтанної емоції, позитивної або негативної, наприклад:
He sethede potage ... and is chaufid, and seide, “Vah,” or “weel, I am hat.”
 (WBible)

amen! – амінь, наприклад:

Hic hleve in..eche lif. So bee hit, þat is, Amen (Creed)

- кельтська

hagh! – вигук радості або горя, наприклад:

Primus Miles. A, my lord! Pharao. hagh! (Towneley Pl.)

- англо-французька

trororou! – вербальна передача звуку мисливського ріжка, наприклад:

*Alle þe remenaunte of the hunters shuld strake in þis wise: trut trut trororow
 trororow* (York_MGame)

- звуконаслідувальні вигуки

te he! – хі-хі!, наприклад:

“Tehee,” quod she, and clapte the wyndow to (Chaucer_CT.)

quek! – кря-кря!, наприклад:

The goos, the cokkow, and the doke..cryede, “Kek kek! kokkow! quek quek!”
 (Chaucer PF)

Основним джерелом походження середньоанглійських вигуків є давньофранцузька мова. У нашій вибірці налічується 41 вигук, що має давньофранцузьке коріння, з них – 19 первинних і 22 вторинних вигуків. Наприклад,

- первинні СА вигуки давньофранцузького походження

alas! – на жаль!

ei! – ай!

- вторинні СА вигуки давньофранцузького походження

benedicite! – хай Бог благословить!

de-le! – не може бути!

Цей факт не є дивним, беручи до уваги історичні події того часу, а саме – нормандське завоювання Англії у 1066 р., що стало початком періоду СА мови і пануванням французької мови у різноманітних сферах життя тогочасних британців.

Середньоанглійські вигуки є як первинними, так і вторинними. Як зазначалося вище, до вторинних вигуків ми відносимо ті одинці, які беруть початок від повнозначних частин мови, але з часом вони трансформуються і втрачають притаманну їм синтаксичну функцію. Наприклад:

- первинні СА вигуки

lo! – і ось!

“Lo!” þai seyð, “Swiche a man! Hou long þe here hongep him opan! Lo! Hou his berd hongep to his kne!” (Orfeo)

baba! – уа-уа!

“Crist crid in cradil, “moder, baba!” (Audelay Poems)

whist! – ш-ш-ш!

To whom þei answerdyn “whist, & put fyngyr vp on þi mouth, & cum with vs.”
(WBible)

- вторинні СА вигуки

lo! – послухай! (утворилося від наказового способу дієслова *loken*)

Lou! nu hu þis iesus her..Vre mirckenes driues he all dun (Cursor)

avaunt! – вперед! (раніше ця лексична одиниця була прислівником)

*Than shalle he twyes speke to his houndes in þis wise, `Hors de couple auaunt
cy auaunt!’* (York_MGame)

goddot! – безперечно! (походить від фрази *god wot*, що в перекладі означає “Бог
знає”)

“Goddot!” quath grim, “þis ure eir þat shal louerd of denemark.” (Havelok)

Слід зауважити, що за структурою і первинні, і вторинні СА вигуки – як однослівні, так і багатослівні. Більшість вигуків є однослівними – 66 первинних СА вигуків із 69 одиниць, щодо вторинних, то їх – 72 із 84.

Як уже згадувалося, у мовленні вигуки виконують функції, зокрема експресивну функцію, в якій чітко простежується прагматичне значення, оскільки мовець вживає вигуки з метою вираження своєї реакції на дійсність, зміст повідомлення чи адресата. Адже під прагматикою, як правило, розуміємо закріплене у мовній одиниці відношення мовця до: 1) дійсності; 2) змісту повідомлення; 3) адресата [1, 164]. Серед прагматичних значень, яке несе вигук, є негативне емоційно-оцінне значення, що, у свою чергу, можна назвати пейоративним [3, 235]. Слід зауважити, що пейоратив розглядався здебільшого через призму іменників, прикметників та дієслів, а от пейоративне значення вигуків не виділялося як окремий аспект дослідження. Ми вводимо поняття **вигуків-пейоративів**, опираючись на наступні визначення терміну “пейоратив”.

Так, О. Голод наводить визначення: “**Пейоративами** ми називаємо лексичні одиниці, в структуру лексичного значення яких входить конотативний аспект (негативна емотивна сема), за допомогою якого виражається негативне ставлення мовця до адресата” [2, 7]. У словнику “Longman dictionary of contemporary English” знаходимо “пейоратив – слово або вираз, що є пейоративним, вживається з метою показати несхвалення чи образити когось” [10, 1215]. Лінгвістичний словник подає таке визначення: “Пейоративний – семантична характеристика мовних виразів, які реалізують негативну конотацію” [11, 872]. Отже, вигуки-пейоративи – це автономні лексико-граматичні одиниці, які містять негативну оцінну конотацію, тобто виражають негативне ставлення мовця до дійсності, змісту повідомлення чи адресата.

Серед досліджуваних нами вигуків середньоанглійської мови виділяємо 37 вигуків-пейоративів, які залежно від контексту набували негативного прагматичного значення. Вони вживалися для передачі:

- зневаги

ā!, bau!, ō!, ou!, prūt!, spī!, tusch!, tut!, twotte!, trupt!, yē!

Наприклад,

Tprut! Skot rivering, In unseli timing crope thu out of cage (Songs Langtoft)

- висміювання
hei!, wē!

Наприклад,

“Boy, þou burdis to brode!” “Sir, þer may no botment be!” “O we! by sonne and mone þan tydis vs talis to nyght.” (Yk.Pl.)

- відрази
ci!, fi!, ai!, ðute!, spī!

Наприклад,

A! sire, sche saide, fi! fi! Hit is a foul man to ligger bi (7 Sages)

- критичного ставлення
āhā!, ei!, ai!

Наприклад,

E! Surs..Me nedith not of you to lerne nothyng (Cov.Pl.W.)

- ганьби
alās!, avoi!, ðute!, prūt!

Наприклад,

Owte on þe, dedly synne! (Castle Persev.)

- розкаяння
ā-wei!, hūree!, wannowe!, wei-lā-wei!, wō!

Наприклад,

Wannow sayde kayme her es Envy My smoke gose down & thyne gose hye (Northern Passion)

- обурення
cut!, hō!, ha!, hou!, what!, wī!, wō!

Наприклад,

Fawnus..gaff þe chayir a but, And lepe out of the Chambir, as who seyde “cut!”, And swore in verry woodnes (Beryn)

- горя
harou!, hei!, hō!, hou!, ō!, oghane!, ðute!, ou!, wē!, wēlassai!, what!, wō!, wumme!

Наприклад,

And saide, ‘ladye allas, oghane.’ (NHom.)

- роздратування
hei!, ō!, puf!, wē!, wō

Наприклад,

Puf! this smoke dos me mych shame (Towneley Pl.)

Як ми бачимо, вигук-пейоратив може реалізувати різні компоненти негативного емоційно-оцінного значення. Наприклад, *ðute!* виражає як відразу, так і ганьбу чи горе; *prūt!* – як зневагу, так і ганьбу; *ō!* – зневагу, горе або ж роздратування.

Слід також зазначити, що СА вигуки-пейоративи не є виключно такими. Вони можуть містити як негативну, так і позитивну конотацію, тобто з розряду вигуків-пейоративів вони переходять в розряд вигуків-меліоративів, залежно від контексту. Так, наприклад, вигук *ā!* є вигуком-пейоративом, коли несе

негативне емоційно-оцінне значення зневаги, і вигуком-меліоративом у випадку передачі захоплення мовця.

Можна зробити висновок про те, що прояви міжкультурної комунікації під час середньоанглійського періоду мали винятковий вплив на становлення та розвиток англійської мови, який зберігся і в сучасній англійській мові. Зокрема, до так званих «уражених» лексико-граматичних одиниць ми відносимо вигуки, які є мовними універсаліями, що існують у всіх мовах без винятку і служать мовними засобами вираження емоцій мовця. Середньоанглійські вигуки, які поділяються на первинні і вторинні, мають різні джерела походження, серед яких помітно виділяється давньофранцузька мова, що зумовлено історичною епохою. Вигуки-пейоративи складають немалу частку СА вигуків (37 одиниць із 153 досліджуваних), що вказує на здатність середньоанглійського мовця негативно реагувати на дійсність, зміст повідомлення чи адресата.

У подальшій перспективі вбачаємо необхідність визначити прагматику СА вигуків-пейоративів та частоту їх вживання у текстах різних жанрів.

Література

1. Беляева И. В. Прагматика интеллектуальной оценки / И. В. Беляева // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – № 4. – 163–167.
2. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Є. Голод. – Львів, 2001. – 18 с.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДТК “Гнозис”, 2002. – 333 с.
4. Рассел Б. Человеческое познание, его сфера и границы / Б. Рассел. – М.: Изд-во иностр. лит., 1957. – 556 с.
5. Стивенсон Ч. Некоторые прагматические аспекты значения / Ч. Стивенсон // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика : Сборник / [Общ ред. Е. В. Падучева]. – М.: Прогресс, 1985. – С. 129–154.
6. Шведова Н. Ю. Междометие как грамматически значимый элемент предложения / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1957. – №1. – С. 87–95.
7. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения : английское вопросительное предложение 16-20 вв. : [монография] / Ирина Семеновна Шевченко. – Харьков: Константа, 1998. – 168 с.
8. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм : “за” и “против” : Сборник статей / [под ред. Е. Я. Басина и М. Я. Полякова]. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193–230.
9. Ameka, F. Interjections: The Universal Yet Neglected Part of Speech / F. Ameka // Journal of Pragmatics. – 1992. – № 18. – Pp. 101–118.
10. Longman Dictionary of Contemporary English / [director, Della Summers]. – Pearson Education Limited, 2005. – 1950 p.

11. Bussman, H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / H. Bussman. – London : Routledge, 2006. – 1304 p.
12. Trask, R. L. A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics / R. L. Trask. – London : Routledge, 1993. – 352 p.
13. Wharton, T. Interjections, Language and “Showing-saying” Continuum / T. Wharton // Pragmatics and Cognition. – 2003. – № 11 (1). – Pp. 39–91.
14. Wilkins, D. P. Interjections as deictics / D. P. Wilkins // Journal of Pragmatics. – 1992. – № 18. – Pp. 119–158.

Анотація

Статтю присвячено діахронічному дослідженню вигуків в англійській мові на матеріалі лексикографічних джерел. Встановлено мовні засоби вираження інтер'єктивності в середньоанглійській (СА) мові та джерела їхнього походження. Визначено, що СА вигуки за структурою є однослівними і багатослівними, за походженням – первинними і вторинним, а основним джерелом походження виступає давньофранцузька мова. Серед СА вигуків значно виділяється група вигуків-пейоративів, яким притаманне негативне прагматичне значення.

Ключові слова: діахронія, прагматика, середньоанглійська мова, інтер'єктивність, первинні вигуки, вторинні вигуки, вигуки-пейоративи.

Аннотация

Статья посвящена диахронному исследованию междометий в английском языке на материале лексикографических источников. Выделены языковые средства выражения интеръективности в среднеанглийском (СА) языке и источники их происхождения. Определена структура СА междометий – однословная и многословная, по происхождению они – первичные и вторичные, а главным источником заимствования выступает древнефранцузский язык. Среди СА междометий заметно выделяется группа междометий-пейоративов с отрицательным прагматическим компонентом.

Ключевые слова: диахрония, прагматика, среднеанглийский язык, интеръективность, первичные междометия, вторичные междометия, междометия-пейоративы.

Summary

The present paper deals with a diachronic study of interjectivity in the English language based on the lexicographical data. The Middle English (ME) linguistic means of interjectivity and their origin have been determined. According to their structure ME interjections are monolexic and polylexic; according to their origin they are primary and secondary, and the main source language is Old French. The group of pejorative interjections carrying the negative pragmatic component stands out among ME interjections.

Key words: diachrony, pragmatics. Middle English, interjectivity, primary interjections, secondary interjections, pejorative interjections.